

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
XVIII

Neřit Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XVIII

İstanbul - 1998

Sahibi: **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail ÖZDOĞAN

Tel: (0212) 518 26 09 Fax: (0212) 518 26 63

Yazı İşleri Sorumlusu: Nejat GÖYÜNÇ

Tel: (0216) 333 91 16

Dizgi: **GİRİŞİM DİZGİ**

Tel: (0212) 513 28 29

Basıldığı Yer: **KİTAP MATBAACILIK**

Tel: (0212) 567 48 84

Cilt: **FATİH MÜCELLİT**

Tel: (0212) 501 28 23 - 612 86 71

Adres: **ENDERUN KİTABEVİ**, Beyaz Saray No. 46 Beyazıt - İST.

HÜDÂVENDİGÂR'DA SEL BASKINI'NIN SOSYO-EKONOMİK TESİRLERİ (1911)

Mehmet Yavuz ERLER

Sel âfeti, aşırı yağışlar ve karların erimesinden sonra nehir, çay ya da dere gibi akarsuların akış debilerinin yükselmesi ile ortaya çıkar. Daha çok ovalık arazi ve akarsuyun yatağının çevresinde bulunan yöreler öncelikli olarak zarar görür. Sel baskınları yeryüzünün bazı bölgelerinde beklenen bir felâket olarak kendisini hissettirir. Bangladeş, Güney Fransa, Kuzey İtalya, Almanya'daki Ren Nehri ve Şili'de ki nehir taşkınları belirli zaman aralıkları ile tekrarlanan felâketler olduğu için beklenen doğal âfetler arasında yer alır.¹

Sel baskınları, bazen mevsim normallerinin üstünde yağışın olduğu durumlarda meydana gelebilir. Kısa süreli, fakat mevsim normallerinin üstünde gelişen yağışlar dere, ırmak ya da nehir gibi akarsuların taşmasına sebebiyet vermektedir. Bu türden su taşkınları, beklenilmedik anlarda ortaya çıkar ve tedbir alınıncaya kadar geçen süre içerisinde tahribatını tamamlar.² Bu nedenledir ki, hazırlıksız yakalanan insanoğlu sel baskını karşısında kısa bir süre için aciz kalır. İnsanoğlunun kaybettiği bu kısa süre, sel için, yeterli tahribatı verecek fırsatı sunar. 1997 yılının 15 Temmuz gününde Oder Nehri tarihte eşi benzeri görülmedik bir şekilde taşmış ve Almanya, Çek Cumhuriyeti ve Polonya sınır bölgesinde 1.200 kasaba ve köy merkezini tahrib ederek yüzden fazla insanın

1 Hagen Graf Lambsdorff, "One Flood-three countries", *Deutschland*, No.5, October 1997, s.3.

2 Farquharson, F.A.K.; Meigh, Jr.; Sutcliffe, J.V. (1992): "Regional flood frequency analysis in arid and semi-arid areas", *Journal of Hidrology*, 138:3-4 (487-501), Amsterdam.

can kaybına sebep olmuştur.³ Oder Nehri'nin taşması sonucu ortaya çıkan yardımlaşma Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Almanya halklarının birbirine yakınlaşmasını sağlamış ve doğa karşısında insanoğlunun işbirliği bölgedeki siyasi dengeleri de derinden etkilemiştir.⁴

Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısı kozmopolit bir görünüm arz etmektedir. Bu kozmopolit yapının bir sel felâketi karşısında, hükümet ve yerel idarenin sunmuş olduğu yardımlar kanalıyla, nasıl bir etkileşim içine girdikleri bir muamma olarak durmaktadır.

Sosyal yapı itibarıyla zengin bir harmoniye sahip olan Hüdâvendigâr Vilâyeti'ni böylesi bir yakınlaşmayı tespit açısından ideal bir bölge olarak ele almak mümkündür. Ayrıca, yörede meydana gelen sel âfetinin en çok etkilediği sosyal sınıfın tespiti ve ekonomik yapının kısa süreli de olsa değişimi incelenmeye değerdir. Böylece Osmanlı ekonomisinin bir bölgede sel âfeti nedeniyle ne nisbette etkilendiğinin belirlenmesi ve ekonominin genel karakteristik özelliklerinin tespiti de mümkün olabilecektir.

Sel felâketi Hüdâvendigâr Vilâyeti dahilinde zaman zaman meydana gelerek yöre halkını derinden etkileyen doğal âfetlerden yalnızca bir tanesidir. Tarih içerisinde sel felâketinin meydana geldiği yılları belirten kronolojik bir listenin hazırlanması mümkün görünmemektedir. XIX. yüzyılda Hüdâvendigâr'da meydana gelen sel felâketlerini konu alan belgelerde hasar hakkında detaylı bilgi yer almadığı gibi, âfetin meydana geldiği zaman dilimi hakkında da sıhhatli bilgilere ulaşılamamıştır. Örneğin, 1857 tarihinde Hüdâvendigâr'a bağlı Gemlik Nahiyesi'nde bulunan Katırlı Köyü'nde meydana gelen şiddetli yağışlardan bahsedilmekte, fakat teferruatlı bir döküm ortaya konulamamaktadır.⁵ 1858 tarihinde ise Bursa'nın doğusunda bulunan Aksu ve Çataltepe köylerinden akmakta bulunan nehirlerin aşırı yağışlar nedeniyle taşması sonucunda, çevrelerine zarar verdikleri belirtilmiş, fakat detaylı bir hasar dökümü hazırlanamamıştır.⁶ Daha sonraki yıllarda da mevsim dışı yağışların sel felâketine yol açtığına dair kayıtlara rastlamak müm-

3 Peter Jochen Winters, "The Flood", *Deutschland*, No.5, October 1997, s.15.

4 Hagen Graf Lambsdorff (October 1997), *a.g.m.*, s.3.

5 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Dahiliyye*, Numara (Nr.) 26570 (1274 Hicri (H))

6 BOA, *İrade Meclis-i Mahsus*, Nr.537, (1275 H.)

kündür. Ancak bu kez, gerek meydana gelen hasar, gerekse sel âfetinin olduğu zaman dilimi hakkında daha teferruatlı bilgilere rastlanmıştır. Örneğin, Hüdâvendigâr'ın Aziziye bölgesinde bulunan Kavlıka ve Bademli köylerinde 30 Ekim 1874 tarihinde meydana gelen şiddetli yağışlar nedeniyle 74 ev tahrib olmuş ve 9 kişi sel sularında boğularak yaşamını yitirmiştir.⁷ Bir ay sonra ise 24 Aralık 1874 tarihinde meydana gelen şiddetli yağışlar Hüdâvendigâr Vilâyeti'ne bağlı bulunan Edremid Kasabası'ndan geçmekte olan *Karınca Çayı*'nin taşmasına sebep olmuştur. Sel felâketine maruz kalan yörede 50-60 kadar ev yıkılmış, ovalık araziyi istila eden sel suları ekili ürünleri tahrib etmiştir.⁸ Bir kaç gündüzenberi yağdığı belirtilen yağmurların insan yaşamına zarar vermediği ancak büyük ve küçükbaş hayvanlardan sel nedeniyle boğulanların olduğu belirtilmiştir.⁹ Sel âfetinin meydana geldiği zaman dilimi, sel esnasındaki kurtarma faaliyetleri ve sel sonrasında âfetzedelere yapılan yardımlar hakkındaki bilgiler daha sonraki yıllarda, önceki yıllarla mukayese edildiğinde, daha teferruatlıdır. Mevcud belgelerin ışığı doğrultusunda Hüdâvendigâr'da sel âfeti hakkında daha fazla bilgi edinmek için 1911 yılında meydana gelen hadiseyi ele almak sanırım daha uygun olacaktır.

1911 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Hüdâvendigâr Vilâyeti'nde¹⁰ meydana gelen sel âfeti çoğunlukla, *Nilüfer Çayı* ve

7 BOA, Bâb-ı Ali, Sedaret Defterleri Kataloğu (BEO) , *Vilayetler Gelen-Giden Defterleri* (2)-Vilayet Telgraf Gelen-, Nr.869, Hüdâvendigâr 1931, Evrak No:5295, Hüdâvendigâr Vilayeti'nin Mektubi Kalemi'ne gönderdiği 18 Teşrin-i evvel 1290 tarihli telgraf sureti.

8 BOA, BEO, *Vilayetler Gelen Giden Defterleri* (2), Nr.869, Burusa 2413, Evrak No:., Hüdâvendigâr Vilayeti'nin 15 Kanun-i evvel 1290 tarihli telgrafnamesi.

9 BOA, BEO, *Vilayetler Gelen-Giden Defterleri* (2), Nr.869, Edremid 2390, Evrak No:9, 12 Kanun-u Evvel 1290 tarihli telgraf nüshası.

10 Hüdâvendigâr Vilayeti 1905-6 senelerinde 5 sancak, 24 kaza, 50 nahiye ve 4.220 köyden ibaret bir yerleşim birimi olarak tasvir edilmektedir.¹⁰ Aynı tarihlerde toplam 1.691.377 kişilik nüfusa sahip olan Vilâyet'de nüfusun çoğunluğu yani 80.000 kişi Bursa merkezinde ikamet etmektedir. Bunu sırayla 30.000 kişilik nüfusa sahip olan Ayvalık, yine 30.000 kişinin ikamet ettiği Afyon Karahisar takib etmektedir. Gölpazarı 13.000, Mudanya 10.000 ve Bandırma 10.000 kişilik nüfuslarıyla en çok insanın ikamet ettiği yerleşim birimleri arasında yerlerini almakta idiler. İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniyye Ceb*

Karasu adlı akarsuların aşırı yağışlar nedeniyle taşmasından dolayı meydana gelmiştir. Aynı Vilâyet sınırları dahilinde bulunan *Deliçay*, *Gökdere* ve *Sincan Deresi* de çevresine taşarak zarar veren akarsular arasında yer almaktadır. 1968 ve 1992 yıllarında Elektrik İşleri ETÜT İdaresi tarafından gerçekleştirilen akım değerlerini gösterir istatistikler Susurluk Havzası dahilinde bulunan *Nilüfer Çayı*'nın en çok akım değerine sahip olduğu ayların Nisan ve Haziran olduğunu göstermektedir. Sakarya Havzası'nda bulunan *Karasu*'da ise en fazla akımın kaydedildiği ay Hazirandır.¹¹ Doğal olarak günümüz verilerinden de anlaşılacağı üzere; Mayıs ve Haziran ayları, eriyen kar suları ve mevsim yağışları nedeniyle *Nilüfer Çayı* ve *Karasu* için, normal akım debisinin en doygun olduğu devredir. 1911 yılı Mayıs ve Haziran ayı içerisinde de muhtemelen bu akarsuların ihtiva ettikleri su miktarları en üst noktada olmalıdır. Ancak, bir farkla bu aylarda normal akış grafiğini takip eden akarsular değişim göstermişlerdir. 25-26 Mayıs 1911 günü başlayan şiddetli yağmurlar 48 saat aralıksız bir şekilde sürmüş ve *Nilüfer Çayı* ile *Karasu*'yun taşmış, sel âfeti yöredeki yerleşim birimlerini ve düzlük alanları etkisi altına almıştır. Özellikle Bursa şehir merkezi ve civarı ile Bilecik-Vezirhan-Mudanya-Ertüğrul Sancağı-Gemlik-Pazarköy gibi yerleşim alanları sel baskını ile karşı karşıya kalmışlardır.

Bursa merkezinden akmakta olan *Gökdere*, *Çondere* ve *Koca Naib* dereleri 25-26 Mayıs günü coşarak şehir merkezindeki birkaç evi yıkmış, iki köprünün ayağını tahrib etmiş ve 8-9 yaşlarında bir kız çocuğu da bu esnada sele kapılarak boğulmuştur. Bursa merkezindeki Yıldız, Maksim, Sedbaşı mahalleleri su altında kalmış ve

Atlası, Bâb-ı Ali 1323, s.116-117.; 1912-1922 yılları arasında meydana gelen savaşlar nedeniyle Anadolu'nun ticaret ve zengin tarım potansiyelinin bulunduğu Hüdâvendigâr bölgesinde nüfus azalma kaydetmiştir. 1912'de 1.598.583 olarak kaydedilen Hüdâvendigâr nüfusu 1922'de 1.437.971'e düşmüştür. Bkz. Justin Mc. Carthy, *Muslims and Minorities (The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire)*, New York 1983, ss.135-137.

¹¹ 1992 Su Yılı Akım Değerleri, Elektrik İşleri ETÜT idaresi Genel Müdürlüğü, Yayın 95-25, 1996, s.42/120.

bu bölgede ikamet edenler daha uygun yerlere nakledilmişlerdir.¹² Bursa Ovası'nı da etkileyen sel buradaki bazı köy halkının mahsur kalmasına neden olmuştur. Bursa Ovası'nda mahsur kalan köylerin halkının tahliyesi için Mudanya'dan 8-10 kadar sandal talep edilmiştir. Tahliye edilen halkın günlük i'aşelerinin temini ve barındırılması için 100.000 kuruşluk masraf yapılmıştır.¹³ 25-26 Mayıs günü meydana gelen sel baskınından zarar gören Bursa Ovası köylerinden Samanlı'da suyun yüksekliği bir metreyi aştığı ve halkın yiyeceksiz kaldığı bildirilmiştir. Samanlı Köyü'nde 100 kadar evin su içinde, 50 kadarının da su ile çevrili bir surette mahsur kaldığı kaydedilmiştir.¹⁴ 27 Mayıs 1911 tarihine kadar tamamlanan tahkikatlar neticesinde Bursa şehri dahilinde sel nedeniyle 75 evin tamamen veya kısmen yıkıldığı, 2 dükkan ile 10 duvar ve 3 köprü'nün hasara uğradığı tespit edilmiştir.¹⁵

Bursa'da ilk şiddetli yağışların yolaçtığı sel âfetinden iki gün sonra yani 28 Mayıs günü sabahleyin başlayan şiddetli yağmurlar nedeniyle *Gökdere Suyu* bir kez daha coşmuş ve Bursa şehir merkezinde bulunan İclaliyye Mahallesi'nde bulunan bazı evleri yıkarak zararın boyutunu bir kat daha artırmıştır. *Göksu Deresi* 'nin mecrasını değiştirerek akması, zarar verdiği sahayı da genişletmektedir.¹⁶ Bursa Ovası'ndan akmakta bulunan *Nilüfer Nehri* 'nin, 28 Mayıs günü şiddetini artırarak yeniden yağmaya başlayan yağmurlar nedeniyle taşması Ova'da meydana gelen hasarın boyutlarını ziyadeleştirmiştir. Bursa Ovası bu kez tamamıyla sel altında kalmış ve Köprü, Tepecik, İhtivata, Kodra, Yaylacık, Tahtalı, Bilâd-ı Yonis, Cilletin, Yenice ve Panayır köyleri su altında kalmıştır. Mudanya'dan gönderilen kayıklarla bölge insanına ulaşılmış ve

12 Ek II : Bursa şehir merkezini gösterir harita (Gabriel, Albert, *Une Capitale Turque Brousse*. I-II, Paris, 1958.)

13 BOA, Dahiliyye Mütenevvia (DH.MTV.), Nr.16-1/18, Dahiliyye Nezareti'ne Hüdâvendigâr Valisi Hüsnü'den 13 Mayıs 1327 tarihli pek acele telgraf.

14 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi'nin Dahiliyye Nezareti'ne 16 Mayıs 1327 tarihli raporu.

15 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Dahiliyye Nezareti'ne Hüdâvendigâr Valisi Hüsnü tarafından telgraf, 14 Mayıs 327.

16 BOA, DH.MTV.,Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Vilayeti Valisi'nden Dahiliyye Nezaretine 16 Mayıs 1327 tarihli yazı.

gıda yardımında bulunulmuştur.¹⁷ Bursa'nın Acemler mevki'inde bulunan Paşa Çiftliği'ni de sel basmış ve burada çalışmakta bulunan 4 kız çocuğu mahsur kalmıştır. Zabıta memurlarının çalışmaları sonucunda kız çocukları salimen kurtarılmışlardır.¹⁸ Mayıs'ın son günlerinde Bursa'ya bağlı bulunan Soğanlı Köyü de sel âfetine maruz kalmış, 26 ev, 17 ahır ve samanlık sel nedeniyle yıkılmıştır. İsa Beğ Köyü 'nde ise 80 yaşlarında bir kadın sulara kapılarak vefat etmiş ve 4 hane de yıkılmıştır. İsa Beğ'e yakın bulunan Susurluk Köyü 'nde de bir çok bahçe ve ekili ziraat ürünü tahrib olmuştur.¹⁹ Bursa-İnegöl arasında bulunan ve İnegöl'e dökülen Deli Çay 29 Mayıs'ta yörede şiddetlenen yağmurlar nedeniyle taşarak İsa Beğ ve Susurluk köylerinin yanısıra Kumluk Alanı ve Ahi köylerini de selin istila etmesine sebebiyet vermiş, fakat zarar fazla olmamıştır.²⁰ Bursa-Mihalıç yolu üzerinde bulunan Sülüklü Köyü 'nde ise zirâî ürünler ve kavun bahçeleri selden zarar görmüştür. Yörük ve Yenice köylerinde ise 3 ev yıkılmış ve 500 kadar hayvan telef olmuştur.²¹ Bursa Sancağı'na bağlı bulunan Temürcü ve Çekirge köylerinde meydana gelen sel, yörede hayvancılıkla geçimini temin eden insanlara ait bulunan 112 kadar koyun ve keçinin boğulmasına sebebiyet vermiş ve yöre arazisinde ekili bulunan bir çok zirâî ürünün mahsullerine zarar vermiştir.²²

Bursa merkez sancağına bağlı bulunan Pazarköy Kazası 'nda ise selden en fazla zararı Çengiler Köyü görmüştür. Çengiler Köyü'nde 61 aded koyun, 10 baş keçi telef olmuş ve köyün ekili arazisi sel nedeniyle zarara uğramış hatta bazı bağ ve bağçelerin yerleri dahi kayarak kaybolmuştur. Pazarköy'e bağlı Çengiler Köyü'nde toplam zararın 2.000 liraya ulaştığı Vilâyet merkezine

17 BOA, DH.MTV.,16-1/18, Dahiliyye Nezareti'ne 16 Mayıs 1327 Burusa'dan telgraf.

18 BOA, DH.MTV.,Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi'nden Dahiliyye Nezareti'ne 16 Mayıs 327 tarihli telgraf.

19 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Vali Hüsnü tarafından Dahiliyye Nezareti'ne telgraf 18 Mayıs 327.

20 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi'nden Dahiliyye Nezareti'ne gönderilen 21 Mayıs 327 tarihli tahrirat.

21 BOA, DH.MTV.,Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Vilayeti Valisi Hüsnü'den Dahiliyye Nezareti'ne telgraf 16 Mayıs 327.

22 BOA, DH.MTV.,Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi'nden Dahiliyye Nezareti'ne 21 Mayıs 1327 tarihinde gönderilen tahrirat.

rapor edilmiştir.²³ *Nilüfer Nehri* 'nin taşmasından zarar gören merkez sancağa bağlı Mihaliç Kazası'nda bulunan İnkaya Köyü 'nde ise 7 aileye ait bulunan evler sel nedeniyle yıkılmıştır. İnkaya Köyü'nde iskan ettirilmiş durumda bulunan muhacirlere ait 150 baş koyun ve keçi de telef olmuştur.²⁴ Merkez Sancağa bağlı bulunan Kirmasti Kazası da selin verdiği zarardan etkilenmiştir. Kirmasti Kazası bünyesinde akmakta bulunan *Sincan Deresi* 'nin taşması nedeniyle zirâî ürünleri tahrib olan köylüye 86.000 kuruşluk -tohumluk bedeli olmak üzere- yardımda bulunulmuştur.²⁵ Bursa Sancağı'na bağlı bulunan Mudanya Kazası 'nda ise yağın yağmurlar sele sebebiyet vermiş ve Mudanya'nın Aya Tudora Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Petro oğlu Balıkçı Yordan'ın hanesi büsbütün yıkılmış, kız çocuklarından 7 yaşındaki Vasiliki, 5 yaşındaki Eleni ve oğulları 4 yaşındaki Zafiri, 3 yaşındaki Yorgo ile kızkardeşinin oğlu olan 5 yaşındaki Arbadini enkaz altında kalmışlardır. Vasiliki ve Eleni kurtarılamayarak ölümlerine diğerlerinin hafif yaralı olarak kurtarıldığı Mudanya Kaymakamlığı'ndan Hüdâvendigâr Valiliği'ne bildirilmiştir.²⁶

Ertuğrul Livası 'nda bulunan *Karasu* 'nun, emsali görülmedik bir şekilde taşmasından dolayı yörede bulunan insanların mal ve can güvenlikleri tehlikeye düşmüştür.²⁷ Ertuğrul Livası'na bağlı bulunan Gölpazarı Kazası 'nda bulunan Hacı Durmuşlar, Ağaççılar ve Bideri köyleri ile Gemlik ve Pazarköy kazalarına bağlı bazı köyler, sel nedeniyle meydana gelen heyelandan ötürü meskenlerini yitirmişlerdir. Meskensiz kalan halk için barınma ihtiyacını temin etmeyi amaçlayan hükümet yetkilileri, tahkikatlar neticesinde 244.500 liralık meblağa gereksinim olduğunu tespit etmişlerdir.²⁸ Gölpazarı civarında meydana gelen heyelan

23 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi tarafından Dahiliyye Nezareti'ne 28 Mayıs 327 tarihli şukka.

24 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi Hüsni'den Dahiliyye Nezareti'ne 19 Mayıs 327'de gönderilen tahrirat.

25 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi Hüsni'den Dahiliyye Nezareti'ne 17 Mayıs 327 tarihli telgraf.

26 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi'nden Dahiliyye Nezareti'ne 21 Mayıs 327 tarihli tahrirat.

27 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Bursa'dan Dahiliyye Nezaretine telgraf, 22 Mayıs 327.

28 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Vilayeti Valisi'nden Dahiliyye Nezaretine gönderilen 24 Cemazielahir 1329 tarihli şukka.

sebebiyle üç köyde toplam 79 mesken tahrib olmuş ve 393 kişi evsiz ve gıdasız kalmıştır. Gemlik ve Pazarköy'de de 45 hane halkı aynı akibete uğramışlardır.²⁹ Hacı Durmuşlar, Ağaççılar ve Bideri köyleri arazisinde yıkılan evlerin tamiri ve yeniden inşası için 154.500 kuruş, Gemlik ve Pazarköy kazalarında bulunan 45 hane halkına mesken inşası için her haneye harcanmak üzere tayin edilen 2.000 kuruştan toplam 90.000 kuruşluk masrafa gereksinim olduğu tahkikat memurları tarafından tespit edilmiştir. Ertuğrul Livası dahilinde selden ötürü zarar görenler için yapılacak olan 244.500 kuruşluk masrafın *Hazine-i Celile* tarafından karşılanacağı hususu mahalli idarenin masraflar konusunda yalnız bırakılmadığının ispatı olsa gerektir.³⁰ Ertuğrul Livası dahilinde bulunan Göl pazâr Kazası'na bağlı bulunan ve selden ötürü meydana gelen heyelan sebebiyle en çok hasara uğrayan köylere yapılacak olan yardım miktarını şu şekilde tablolandırmak mümkündür:

Tablo I: Hacı Durmuşlar köyünde meydana gelen hasar için yapılan masraf ve köy nüfusu. (BOA, DH.KMS.16-1/18.)

Hacı Durmuşlar Köyü	
Hane İnşası Masrafı	50.000 guruş
Mekteb ve Câmî' İnşası Masrafı	4.000 "
Nüfus	114
Hane	25

Hacı Durmuşlar için belirtilen yardım miktarını gösterir defterden köy bünyesinde bulunan Mekteb ve Câmî'nin de sel nedeniyle tahrib olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Durmuşlar Köyü halkına verilen yardımın kişilere göre dağılımı ise şu şekilde belirlenerek hazırlanan defter Mâliye Nezâreti'ne gönderilmiştir.

Tablo II: Göl pazârı Hacı Durmuşlar Karyesi sel mağdurlarına yapılan yardım miktarını gösterir tablo. (BOA, DH.MTV., Nr. 16-1/8)

29 BOA, DH.MTV., 16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi'nden Dahiliyye Nezaretine 17 Mayıs 1327 tarihli şukka.

30 BOA, DH.MTV., 16-1/18, Dahiliyye Nazırı Vekili Namına Müsteşar'dan Sedaretnahiye gönderilen maruzat, 25 Mayıs 1327.

Gölpazarı'nın Hacı Durmuşlar Karyesi

No	Adı	Aile Nüfusu	İhtiyacı Olan Meblağ
1	Selim oğlu Molla Arif	7	2.000 gruş
2	Çakır oğlu Hüseyin	6	"
3	Derviş oğlu İbrahim	3	"
4	Muhacir Mehmed Zevcesi Feride	2	"
5	Derviş oğlu Mehmed	4	"
6	Dangaz () oğlu Ali	3	"
7	Dangaz oğlu Mustafa	7	"
8	Dangaz oğlu Halid	6	"
9	Dangaz oğlu İsmail	3	"
10	Habib oğlu Mustafa	7	"
11	Habib oğlu Raşid	4	"
12	Canbaz Ali	5	"
13	Emin oğlu Emin	5	"
14	Kara Mehmed oğlu Şevki	3	"
15	Süleyman oğlu İsmail	7	"
16	Bektaş oğlu Ali	3	"
17	Kara Mehmed oğlu Halil Ağa	5	"
18	Deli oğlu Molla İsmail	6	"
19	Deli oğlu Tahir	3	"
20	Canbaz oğlu Yusuf	5	"
21	Canbaz Talib	5	"
22	Ayaz oğlu Hüseyin	4	"
23	İmam oğlu Yusuf	4	"
24	İmam oğlu Tahir	4	"
25	Dangaz oğlu İbrahim	3	"

Ağaççılar Köyü'nde de mekteb ve cami için ayrılan meblağ se-
lin meydana getirdiği hasardan sadece yerleşik halka ait binaların
değil kamuya âit meskenlerin de etkilendiğini kanıtlamaktadır.

Tablo III: Gölpazarı Ağaççılar Karyesi'nde yardıma muhtaç aile-
lere dair.(DH.KMS.16-1/18)

Gölpazarı Ağaççılar Karyesi			
No	Adı	Aile Nüfusu	İhtiyacı Olan Meblağ
1	Bektaş oğlu Mustafa	7	2.000 gruş
2	Bektaş oğlu Hüseyin	4	"
3	Kadı oğlu Ömer	8	"
4	Kadı oğlu Halil	5	"
5	Kadı oğlu Ali Osman	4	"
6	Kadı oğlu Molla Mehmed	4	"
7	Armudcuklu Eyüb	8	"
8	Hacı oğlu Osman	5	"
9	Bektaş oğlu Molla Ömer	5	"
10	Receb oğlu Molla Osman	7	"
Hane İnşası Masrafı		20.000 gruş	
Câmi'-i Şerif ve Mekteb İnşası Masrafı		2.000 "	
Nüfus		57	
Hane		10	

Bideri Köyü'nde meydana gelen hasarın telafî edilmesi ama-
cıyla yapılan yardımlar mekteb ve câmiyi kapsamamaktadır. Bu
durum köyde mekteb ve câminin hasara uğramadığı ya da köyün
mekteb ya da câmi'ye sahip olmadığı ihtimalini tartışmaya açık hale
getirmektedir.

Tablo IV: Gölpazarı'nın Bideri (Bedi ?) köyünde meydana gelen
hasara yapılan yardıma dair. (DH.KMS.16-1/18)

Gölpazarı'nın Bideri Karyesi

No	Adı	Aile Nüfusu	İhtiyacı Olan Meblağ
1	Kadir oğlu İsmail	8	2.000 gruş
2	Paşalı Osman	6	"
3	Hacı Musa oğlu Osman	6	"
4	Hacı Musa oğlu Ahmed Onbaşı	5	"
5	Caneyli oğlu Mehmed	4	"
6	Arab oğlu İsmail	5	"
7	Hatib Hüseyin Efendi	9	"
8	Hacı Rifat Mustafa	4	"
9	Abaza İbrahim	7	"
10	Bekir Çavuş Zevcesi	2	"
11	Yağcı oğlu Halil	7	"
12	Beşir oğlu Ahmed Efendi	5	1.500 gruş
13	Hacı Ali	5	"
14	Güzar Mehmed Ağa	6	2.000 gruş
15	Güzar Ali	5	1.000 gruş
16	Coban Kerimesi Fatma	3	2.000 gruş
17	Derviş Ali	8	"
18	Hacı Latif	7	1.000 gruş
19	Boşnak oğlu Hüseyin	6	2.000 gruş
20	Boşnak oğlu Veli	5	"
21	Beşir oğlu Ali	6	"
22	Çakır Ali	7	"
23	Kumarcı oğlu İsmail	6	"
24	Şehid oğlu Ali Kerimesi	3	1.500 gruş
25	Türab oğlu Halil	5	2.000 gruş
26	Şükür oğlu Hacı Mehmed	2	1.500 gruş
27	Üsta oğlu Ali	4	2.000 gruş
28	Kethüda oğlu Ali	3	1.500 gruş
29	Çavuş oğlu Mustafa	2	"
30	Paşalı oğlu Ali	2	1.000 gruş
31	Kahya oğlu Satılmış	4	"
32	Kahya oğlu Halil	6	1.500 gruş
33	Halil oğlu Ali	6	2.000 gruş
34	Yakub Mehmed	5	"
35	Arab oğlu Ahmed	3	"
36	Berber oğlu Mehmed	5	"
37	Kahveci oğlu İbrahim	6	1.500 gruş
38	Paşalı oğlu Mustafa	6	"
39	Paşalı oğlu Abdullah	6	2.000 gruş
40	Deli Hüseyin Mehmed	6	"
41	Burusalı oğlu Ali	6	"
42	Kadir oğlu Ahmed	3	1.000 gruş
43	Kabakçı Mustafa	4	2.000 gruş
44	Boşnak oğlu Hafız Mustafa	3	"
Hane İnşası Masrafı		78.500 gruş	
Nüfus		222	
Hane		44	

Hüdâvendigâr Vilâyeti'nde 1911 yılı Mayıs ve Haziran ayları içerisinde yaşanan sel felâketi daha çok Bursa merkez Sancağı ve Ertuğrul Sancağında bulunan yerleşim merkezlerini tesiri altına almıştır. Buralar ve ekili tarım arazisi ile hayvancılık sektörü üzerinde sel felâketinin etkisi kısmen de olsa izah edilmeye çalışılmıştır. Sel felâketi ulaşım ve haberleşme üzerinde de menfi etkilerde bulunmuş, zararın maddi boyutlarını daha da arttırmıştır. Bursa merkez sancağına bağlı bulunan Sorgun, Aşağıköy, Yeniköy arasındaki telgraf direklerini deviren sel suları haberleşmeyi aksatmıştır. Karaköy-Bilecik-Vezirhan arasındaki telgraf direklerinin hasara uğraması bu yöre ile haberleşme imkânlarını ortadan kaldırmıştır.³¹

Hiç şüphesiz sel âfeti yöredeki ulaşımı felce uğratmıştır. Bilecik-Vezirhan-Bursa civarında bulunan bir çok şose yol, demiryolu hasara uğramış ve demiryolunda meydana gelen kazalar nedeniyle can kaybı olmuştur. Sel Felâketi esnasında Mudanya ile Bursa arasında bulunan 42 km'lik demiryolu kullanılarak, sandal gibi bazı nakliye vasıtaları Bursa'ya gönderilmişti.³² Ancak, başlangıçta yardım sevkiyatında faydaları görülen demiryolu ulaşımın -sel sebebiyle, rayların bozulması sonucunda- aksamış, hatta haberleşmenin sınırlı olması nedeniyle de bir yük treni kazaya uğramıştır.

Karaköy-Bilecik-Vezirhan arasında bulunan demiryolu rayları sel nedeniyle bozulmuştu. Yol üzerinde bulunan 3'ü ikişer ve 1'i 30 metre uzunluğundaki 4 köprü de sel nedeniyle yıkılmıştır. Ancak, yörede meydana gelen şiddetli yağışların meydana getirdiği hasar 28 Mayıs'da rapor edildiğinde tren seferlerinin durması gerekirken, bu seferlerin devam ettirildiği bürokratlar arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Vezirhan-Bilecik istasyonları arasında 4 Haziran 1911 tarihinde sefere çıkan Marşandiz Treni ve Posta Katarı bilinen bir akibetin mesuliyetini de üzerlerine almışlardı.³³ Marşandiz Treni taşkın halde akan *Karasu* üzerindeki köprüye geldiğinde köprü çökmüş ve 5 metre aşağıdaki sulara bir lokomotif, 2 vagon gömülerek, 4 vagon ise birbiri üzerine yığılarak yok olmuştu. Kazada 14 vagon dolusu eşya

31 BOA, DH.MTV., 16-1/18, Telgraf Nüshası.

32 Demiryolu için bkz. İbrahim Hilmi (Bab-ı Ali 1323), *â.g.e.*, s.126.

33 Marşandiz, Train de marchandise'sten, Yük taşıyan tren, yük katarı. Bkz. "Marşandiz Treni", *Büyük Larousse*, C.13, Gelişim Yayınları, s.7829.

kaybolmuştur. Kaza esnasında Makinist Osman Efendi, Ateşçi Muavini Şükrü Ağa sulara gömülerek boğulmuşlardır. Diğer memurlardan ise 3'ü hafif birisi de kemikleri kırılarak sağ kurtulmuşlardır.³⁴ Ertuğrul Livası demiryolu hattının zarar gören yerleri 14 Haziran'da tamamen tamir edilerek ulaşıma açılmıştır.³⁵

Sel felâketi esnasında mecrasını değiştiren dereler nedeniyle bir çok şose ve ara yol tahrib olmuştur. Örneğin, *Gökdere* 'nin taşması nedeniyle Tatarlar şose'si mecrasını değiştiren dere suları nedeniyle tamamen tahrib olmuştur. Ayrıca Belediye'ye ait bulunan Meydan

cık, Mahmudiye ve Nafia Dairesi'ne aid bulunan Tatarlar köprüleri ve bazı ufak köprüler hasara uğramıştır. Şose ve yıkılan köprüler nedeniyle yalnız belediyenin zararı 5.000 liraya ulaşmıştır.³⁶

Sel ile mücadelede Belediye'nin elindeki imkânlardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Selden dolayı mahsur kalan halkı kurtarma işlemlerini zabıta erleri yürütmüş, Mudanya'dan gönderilen sandallarla mahsur kalan köylere gıda yardımı ulaştırılmıştır. Gönüllülerin de katılımıyla Ertuğrul Sancağı bünyesinde almakta bulunan *Karasu* mecrasını değiştirmiş, tekrar eski yerine döndürebilmek için sedler inşa edilerek selin tahribatı engellenmeye çalışılmış ve başarılı olunmuştur.³⁷

Yöre halkına sel felâketi sonrasında yapılacak yardım da çoğunlukla Belediye bütçesinden karşılanmıştır. Sel felâketi'nin ikinci gününden itibaren kurulan *Iane Komisyonu* belediye tarafından finanse edilmiştir. Belediye tarafından aç kalan halka ekmeğ gönderilerek mağduriyetleri nispeten de olsa azaltılmaya

34 BOA, DH.MTV.Nr.16-1/18, Bursa'dan Dahiliye Nezareti'ne telgraf, 22 Mayıs 327.

35 BOA, DH.MTV.,Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi'nden Dahiliye Nezareti'ne 1 Haziran 327 tarihli tahrirat raporu.

36 BOA, DH.MTV.,16-1/18, Dahiliye Nezareti'ne 16 Mayıs 327 tarihli Bursa'dan gönderilen telgraf.

37 BOA, DH.MTV.,Nr.16-1/18, "Telgraf Nüshası".

38 BOA, DH.MTV., 16-1/18., Dahiliye Nezareti'ne 16 Mayıs 327 tarihli Bursa'dan gönderilen telgraf.; "*Seylabzedeganın tehvîn-i zaruretleri zımında bir*

çalışılmıştır.³⁸ Sadece Burusa Ovası'nda bulunan Samanlı Köyü halkına sel felâketinin ilk günü 400 kıyve ekmek sevk edilmiştir.³⁹

Sel felâketi esnasında ve sonrasında halkın karşılaştığı en büyük problem barınak ihtiyacı olmuştur. Selin bastığı köylerden tahliye edilen halk, çoğunlukla uygun, geçici barınma imkânı olan bölgelere sevk edilmişlerdir. Örneğin, Mihaliç'a bağlı İnkaya Köyü halkı sel nedeniyle evsiz kalmıştır. Tahliye edilen halk, civarda bulunan samanlıklarda ikamet ettirilmiştir.⁴⁰ Ancak merkezi hükümet, yıkılan evlerin tamiri ya da yeniden inşası hususunda devreye girmiş ve Belediye'nin yükü kısmen de olsa hafifletilmiştir. Sel âfeti'nin meydana geldiği yörelerin bazılarında Zira'at Bankası aracılığı ile yardımda bulunulmuştur. Örneğin, Kirmasti Zira'at Bankası Sandığı'nca yörede selden muzdarib olan çiftçiye tohumluk parası olarak kefil gösterilmek kaydıyla 86.000 kuruşluk borç para dağıtılmış ve ihtiyaç sahibi çiftçilerin isimleri deftere kayd edilerek Dahiliyye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁴¹

1908-9 yıllarında senelik geliri 111.379.809 kuruş olan Hüdâvendigâr Vilâyeti'nin giderleri ise 16.841.052 kuruş olarak belirlenmiştir.⁴² 1911 Mayıs ve Haziran aylarında meydana gelen sel ise yöre bütçesinden sadece yıkılan köprü, yol ve inşa edilecek yeni meskenler için 10.000 lira civarında bir masrafı gerekli kılmakta idi. Yörede suya kapılarak boğulan hayvanlar ve çiftçinin ekili arazisindeki mahsullerin de sel nedeniyle tahrib olması, zararın boyutlarını artırıcı unsurlar arasında yer almaktadır. Sel nedeniyle kazaya uğrayan marşandiz treni ve yıkılan telgraf hatlarının da mali masraf bilançosunu arttıracığı su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaba bir hesapla yörede meydana gelen sel felâketinin 20.000 liralık (2.000.000 kuruş) zarara yol açtığını varsayarsak bu meblağ yöreden elde edilen

de komisyon teşkil edilmiş..." BOA, DH.MTV.16-1/18, Dahiliyye Nezareti'ne Hüdâvendigâr Valisi Hüsnü'den telgraf, 14 Mayıs 327.

39 BOA, DH.MTV.,Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi'nden Dahiliyye Nezareti'ne 16 Mayıs 327 tarihli tahrirat.

40 BOA, DH.MTV.,Nr.16-1/18, Hüdâvendigâr Valisi Hüsnü'den Dahiliyye Nezareti'ne 19 Mayıs 327 tarihli telgraf.

41 BOA, DH.MTV., Nr.16-1/18, Orman ve Ma'adin ve Zira'at Nazırı namına Zira'at Bankası Müdür-ü Umumis'i'nden Dahiliyye Nezareti'ne 16 Haziran 327 tarihli şukkası.

42 İbrahim Hilmi (Bab-ı Ali), *a.g.e.*, s.127.

gelirin oldukça altında kalmaktadır. Ancak, merkezi hükümetin yöre mağdurlarına yaptığı maddi yardımın sınırlı olmasında vilâyetin kendi imkânları ile felâketin yaralarını sarabilecek düzeyde olmasının yanısıra Eylül 1911'de Trablusgarb ve Bingazi'de başlayan İtalyan işgalinin de etkisi olsa gerektir.⁴³

Sonuç olarak, ekonomik gelir payının ve geçim kaynağının çoğunluğunu oluşturan koza üreticiliği ve tekstil sanayî, Hüdâvendigâr yöresi halkının sel felâketi akabinde doğan sıkıntılardan daha az etkilenmesini sağlamıştır.⁴⁴ Ancak, geçim kaynağını zirâî ürünler ve hayvancılık oluşturan kırsal kesimde yaşayan halk, sel felâketi'nden çok daha fazla etkilenmiştir. Böylelikle doğal felâketler karşısında sanayii kesimi en az zarar gören halk sınıfı olurken, toprağa ya da doğaya bağlı olanlar sıkıntıyı en çok hisseden kesim olmuştur.

43 Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralarım* , Hazırlayan: Selim Kutsan, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s.55.

44 *Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi* (1290 H.), ss.127, 134.

* Dahiliyye Mütenevvia (DH. MTV.), Nr. 16-1/18,

Dahiliye Nezareti'ne 13 Mayıs 327 tarihli pek acele telgraf.

- 1.Kırk sekiz sa'atden beru bilâ fasıla şiddetle nüzûl iden bârân Burusa derûnunda cereyan,
- 2.iden *Gökdere* , *Cenâbî* ve *Çondere Çayı* ve *Koca Naib Deresi*'ni çoşdururak,
- 3.dahil-i şehrde birkaç hâneyi tamamen ve diğer bazı mebâniyi kısmen tahrib eylediği ve iki köprünün,
- 4.ayağını götürdüğü ve sekiz dokuz yaşlarında bir kız çocuğun sele kapılarak gark,
- 5.olduğu anlaşıldığı ve Burusa Yıldız, Maksem, Sedbaşı mahallâtı tehlike-i tuğyana ma'rûz,
- 6.kaldığı gibi Burusa ovasındaki kurâdan bazıları da su içinde kalmasına binaen kurâ-i,
- 7.mezkûrede mahsûr kalan ahâlinin tahliyesi için mahsûrüne henüz sekiz on ,
- 8.kadar sandal gönderilmesi *Mudanya* Kaymakamlığına yazılmış ve şehr dahilinde tehlikeye maruz,
- 9.kalan hâneler tahliye itdirilmekle beraber icâb iden mahallere tahkimât icrası için,
- 10.belediye mühendisi ve sâir memûrîn lazım gelen mahallere gönderilmiş olduğu ve lâzım olan,
11. ittihaz-ı tedâbirin ifasıyla iştigal idilmekde olub mu'amelât-ı mesrûde için muktazî,
- 12.görünen meblağa mahsuben şimdilik yüz bin guruşluk tahsisat virilmesi ma'rûzdur.

13 Mayıs 1327

Hüdâvendigâr Valisi

Hüsni

